

De veldparelmoervlinder: kroonjuweel van de Weijerkens.

Lerend beheren op faunarijk grasland met veldparelmoervlinders

Het lijkt zo simpel als je het SNL-natuurdoeltype ziet: kruiden- en faunarijk grasland (N12.02). Aan de voorwaarden valt redelijk makkelijk te voldoen. Maar toch, als je echt faunarijk grasland met bedreigde soorten wilt laten floreren, gaat dat niet vanzelf. Op de Weijerkens in de Brabantse Kempen – met als kroonjuweel de landelijk ernstig bedreigde veldparelmoervlinder – is in een vijfjarig project ervaring opgedaan met ‘lerend beheren’.

tekst en foto's Michiel Wallis de Vries (De Vlinderstichting)

> **Knelpunten voor faunarijk grasland**
Voormalige landbouwgronden op droge zandgronden bieden veel kansen voor faunarijk grasland en, door de geringe bodemverzuring, ook voor de ontwikkeling van heischrale vegetatie met een bijzondere flora. Het is wel de vraag hoe er met de fosfaat- en stikstofrijke teeltlaag moet worden omgegaan. Voor stimulering van de botanische rijkdom wordt sterk aangestuurd op uitmijnen of verwijderen van de teeltlaag en uitrijden van

maaisel uit natuurgebieden met de gewenste vegetatie. Dit kan botsen met de ontwikkeling van een rijke fauna. Zeker wanneer deze al bezig is het gebied te koloniseren, kan de vestiging bij een te intensief beheer mislukken. Maar nog belangrijker is dat veel diersoorten – bloembezoekende insecten, vogels, kleine zoogdieren en sommige reptielen – voor voldoende voedsel juist afhankelijk zijn van matig voedselrijke condities. Het te ver of te grootschalig doorvoeren van verschraling werkt dan averechts en is in geval van archeologische waarden ook niet gewenst. In de Brabantse Kempen is ervaring opgedaan met een inrichting en beheer die met deze fauna rekening houden.

De Weijerkens

De Weijerkens is een natuurontwikkelingsgebied in een voormalige landbouwenclave van ongeveer 35 hectare in de gemeente Bergeijk. Het gebied is onderdeel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en vormt de verbinding tussen de Cartierheide en Stevensbergen. Na de overdracht naar Staatsbosbeheer kort na de eeuwwisseling is het gebied in 2010 ingericht en wordt het beheerd als natuurdoeltype N12.02 (kruiden- en faunarijk grasland). Ook zijn twee drieslagakkers met graan ingericht voor met name overwinterende vogels. Voorts zijn met stobben en plaggen uit de omgeving wallen aangelegd om het gebied geschikt te maken als verbindingzone voor gladde slang. In 2013 is in de Weijerkens de zeer zeldzame veldparelmoervlinder ontdekt. Het is een kenmerkende soort van droge schraallanden die tot dan toe alleen met een kleine populatie in Zuid-Limburg voorkwam en al veertig jaar uit Noord-Brabant was verdwenen, maar nog wel voorkomt in het aangrenzende Vlaanderen. Behalve veldparelmoervlinder komen er op de Weijerkens diverse andere bijzondere soorten voor van droge schraallanden en overgangen naar droge bosranden, waaronder bruine eikenpage en gladde slang. De Vlinderstichting heeft in samenwerking met FLORON en RAVON een leefgebiedenplan opgesteld om de kansen voor veldparelmoervlinder en andere kenmerkende soorten van droge schraallanden in kaart te brengen en aanbevelingen te doen voor passende maatregelen. Belangrijke aandachtspunten waren de bodemchemie en het vegetatiebeheer.

Hoewel de stikstofbeschikbaarheid door de natuurontwikkeling duidelijk is afgenomen, is het fosfaatgehalte op veel plaatsen nog veel te hoog voor een soortenrijke schraallandvegetatie, terwijl de mineralenvoorraad door de aanhoudend hoge stikstofdepositie uitspoelt en vermindert (zie artikel in *Vakblad* #116, 2016). Dit zorgt ervoor dat de geschiktheid van de Weijerkens als leefgebied voor veldparelmoervlinder terugloopt. Uitmijnen en verschraling door maaien en afvoeren zou een optie kunnen zijn, maar voor veldparelmoervlinder is een grootschalige aanpak funest, omdat het leefgebied tijdens het proces tijdelijk ongeschikt raakt door de intensiteit van de maatregelen.

Kleinschalige uitvoering

Zowel de noodzaak tot verbetering van de bodemchemie als de benodigde kleinschalige uitvoering zijn nadrukkelijk meegenomen in het inrichtingsplan. De kleinschalige uitvoering betekende ook een meerjarige looptijd van 2019 tot en met 2024. De hiervoor genoemde zeldzame soorten zijn in het plan meegenomen zodat ze konden profiteren van de maatregelen. Bij de uitvoering van het inrichtingsplan werkte Staatsbosbeheer samen met De Vlinderstichting. Het beheer door schapenbegrazing in het najaar en aanvullend maaien werd gecombineerd met maatregelen om bodemverzuring tegen te gaan en de kruiden- en bloemenrijkdom te verhogen. Daarbij werd beoogd de dominantie van grassen als kweek, duinriet en Frans raai gras te doorbreken en de structuurvariatie te vergroten. Voor het bevorderen van vooral de waardplant

smalle weegbree en de nectarplant margriet zijn er banen gefreesd van vier meter breed, is er bemest met kali (50 kg/ha) en kalk (1.000 kg/ha) tegen bodemverzuring en is er een kruidenmengsel ingezaaid. Delen waar veldparelmoervlinders waren waargenomen zijn ontweken en vergraste plekken zijn gericht aangepakt. Voor een uitgebreider nectaraanbod zijn vlakken grasland eveneens gefreesd en bemest met kalk en kali maar bovendien met stalmest (10 t/ha). Vervolgens zijn deze ingezaaid om in het voorjaar eerder bloeiende bloemen te krijgen. Daarnaast zijn de slangenwallen onderhouden, is het beheer op de drieslagakkers voortgezet en zijn plaatselijk struiken aangeplant voor extra beschutting en structuurvariatie.

Monitoring

Voor een goede afstemming van de uitvoering is in het kader van ‘lerend beheren’ gemonitord op bodemchemie, vegetatie en fauna. Uit de monitoring kwam naar voren dat de Weijerkens een bijzonder rijke graslandfauna herbergt. De kwalificerende soorten voor fauna- en kruidenrijkgrasland zijn ruimschoots aanwezig (tabel 1) en delen van het gebied kwalificeren als droog schraalland. Niet alleen veldparelmoervlinder, bruine eikenpage en gladde slang hebben zich snel na de inrichting gevestigd. Ook voor broedvogels van graslanden is het een rijk gebied, met soorten als veld- en boomleeuwerik, roodborsttapuit, grauwe klauwier, geelgors, boompieper, kneu en kwartel. In de winter worden geregeld blauwe kiekendieven gezien. Van de dagvlinders zijn alle soorten

Het frezen van banen zorgde voor meer kruiden, waaronder smalle weegbree, waardplant van de veldparelmoervlinder.

Het nectaraanbod werd vergroot door het inzaaien van een kruidenmengsel en toediening van kalk, kali en ruige stalmest.

Aanhoudende droogte tot in juni is voor de veldparelmoervlinder funest.

De rupsen van de veldparelmoervlinder hebben een warm microklimaat nodig om in het voorjaar goed te kunnen groeien.

Kleinschalig diep maaien helpt vergrassing te doorbreken.

.....

Vuistregels voor herstel van faunarijke droge graslanden

Het uitvoeringsproject in de Weijerkens heeft een aantal lessen en aanbevelingen opgeleverd die voor herstel van faunarijke graslanden in andere gebieden kunnen worden overgenomen:

- De koppeling tussen beheer en monitoring is een goede basis voor ‘lerend beheren’ en voor maatwerk bij de uitvoering.
- Door nadruk te leggen op een doelsoort als veldparelmoervlinder kan ook succes worden geboekt voor de overige fauna.
- Werken aan structuur- en bloemrijk grasland levert veel op voor de fauna.
- Het doorbreken van vergrassing en verzuring is belangrijk. Ondiep frezen, licht bemesten en inzaaien met inheemse zaadmengsels zijn effectieve maatregelen.
- De sleutel voor een soortenrijke ontwikkeling ligt in het vinden van de balans tussen te veel en te weinig beheren. Dit is mogelijk door fasering/rotatie op basis van monitoring van de doelsoorten, waarbij het beheer zich kan richten op vergraste plekken, en kruiden- en structuurrijke plekken met kwetsbare fauna worden gespaard.
- Maatwerk voor faunarijke graslanden vraagt extra middelen. Een pluspakket voor een SNL-beheertype ‘N12.02 met bedreigde doelsoorten’ zou maatwerk mogelijk kunnen maken.
- Klimaatextremen zijn een extra bedreiging voor zeldzame soorten. Het beheer dient daarop te worden aangepast, maar met aandacht voor een kleinschalige uitvoering. Extremen kunnen beter worden opgevangen door extra aandacht bij de inrichting voor het behoud en herstel van vochtgradiënten in het terrein.
- De robuustheid van populaties bedreigde doelsoorten als veldparelmoervlinder is te vergroten door risicospreiding via de opbouw van een metapopulatie op landschapsschaal.

.....

Tabel 1. Kwalificerende soorten voor SNL-type N12.02 kruiden- en faunarijk grasland.
De vetgedrukte soorten komen voor op de Weijerkens. * ingebracht met zaai-mengsel,^{11.01} aanwezige kwalificerende soorten voor droog schraalland.
Tot de kwalificerende soorten kunnen ook twee extra Rode lijst-soorten (bedreigd, extra bedreigd of verdwenen uit Nederland) gerekend worden; op de Weijerkens komen er drie voor: veldparelmoervlinder, bruine eikenpage, grauwe klauwier.

Soortgroep	Soorten
Planten:	bochtige klaver, echte koekoeksbloem , gewone brunel , gewone margriet* , grote ratelaar* , kamgras, karwijvarkenskervel, klavervreter, klein vogelpootje , knolvossenstaart, knoopkruid* , moerasstruisgras, muizenoor , polei, spits havikskruid, waterkruiskruid, witte munt, zandblauwtje^{11.01} , zilverhaver^{11.01} , zwarte zegge
Dagvlinders:	argusvlinder, bruin blauwtje , bruine vuurvlinder, bruin zandoogje , geelsprietdikkopje, groot dikkopje , hooibeestje , kleine parelmoervlinder , zwartsprietdikkopje

van Basiskwaliteit Natuur in droog leefgebied aanwezig, met uitzondering van de argusvlin- der die al langer geleden uit de Kempenregio is verdwenen. Verder worden de Rode Lijst-soorten bruin blauwtje en kleine parelmoervlinder gere- geld gezien. Het gebied is ook voor andere insecten waardevol. Voor veldkrekel was dit al bekend, maar daarnaast komen diverse kenmerkende schraallandsoorten voor, zoals kleine sachembij en kortsprietgroefbij en loopkevers waaronder de duinroodpootglimmer. De populatie veldparelmoervlinder fluctueerde sterk. Na een piek in 2014, lage aantallen in 2015-2016 en weer een piek in 2018 zijn de aantallen na 2020 sterk gedaald. Dit heeft vooral te maken met de reeks extreem droge jaren. Een droog zonnig voorjaar is gunstig voor de ontwikkeling van rups tot vlinder, maar wanneer de droogte tot in juni en daarna aanhoudt verwelken niet alleen de nectarplanten maar ook de waardplanten, waar- door er een hoge sterfte onder de jonge rupsen optreedt. Omgekeerd moet er in natte jaren met veel gewasproductie, zoals 2021 en 2024, extra worden gemaaid en onder meer ook diep tot op de strooisellaag, maar dit is steeds kleinschalig uitgevoerd. Op de Weijerkens zou het verondie- pen van een drainerende diepe greppel helpen om zulke klimaatextremen beter op te vangen.

Voor het herstel van kruidenrijkdom, inclusief de smalle weegbree als waardplant van veldparel- moervlinder, zijn de twee maatregelen succesvol gebleken. Frezen, toediening van kalk en kali, en

inzaaien van een inheems kruidenmengsel gaven een toename van zowel waard- en nectarplanten. Wanneer naast kalk en kali ook stalmest werd toegediend namen behalve de pH en het kalium- gehalte in de bodem ook het bloemenaanbod duidelijk toe. Het fosfaatgehalte in de bodem bleef te hoog voor een echte schraallandvegetatie. Veldparelmoer- vlinder en ook andere bloembezoekende insectensoorten hebben echter ook matig voedselrijke graslanden nodig. De combinatie van schraal en matig voedselrijk heeft voor insecten een be- langrijke meerwaarde. De maatregelen laten zien dat het inbrengen van zaad van kenmerkende inheemse soorten op voormalige landbouwgron- den vaak nodig is om een kruiden- en bloemrijke ontwikkeling te krijgen. Het vergroten van structuurvariatie in het grasland was een ander doel. De maatregelen hiervoor richtten zich enerzijds op het laten overstaan van reeds structuurrijke plekken, vooral als veldparelmoervlinder daar voorkwam, en anderzijds op het doorbreken van de lokale dominantie van grassen. Dit is bij de aanhoudend hoge stikstofdepositie een terugkerend probleem. Twee effectieve maatregelen zijn drukbegrazing of gescheperde begrazing met schapen dan wel pleksgewijs diepmaaien (of chopperen) in het najaar. Het is cruciaal dat deze maatregelen alleen plaatsvinden op sterk vergraste plekken en dat het leefgebied van kwetsbare soorten als veld- parelmoervlinder wordt gespaard. Hiertoe werd met de beheerder informatie gedeeld over de

verspreiding van de rupsen en vlinders, zodat op die plekken geen schapenbegrazing en/of maaien zou plaatsvinden. ‘Beheerongelukjes’ zijn echter lastig te voor- komen, bleek helaas ook aan het eind van dit project, Het leefgebied van de veldparelmoer- vlinder werd te grootschalig gemaaid, terwijl de rupsen nog hoog in de vegetatie zaten. Of de populatie zich kan herstellen zal moeten blijken. Een goede begeleiding van het beheer blijft voor zulke kwetsbare soorten altijd nodig. De gevolgen zijn minder ingrijpend wanneer doelsoorten een robuuste metapopulatie op landschapsschaal hebben, zodat een lokaal verlies kan worden opgevangen door herkolonisatie vanuit een nabu- rige populatie. Voor veldparelmoervlinder moet deze metapopulatiestructuur in de omgeving van de Weijerkens nog worden ontwikkeld, maar de kansen om een grensoverschrijdend Neder- lands-Vlaams netwerk op te bouwen liggen voor het grijpen!

Kwaliteitsbepaling

Hoog: indien minimaal zes kwalificerende soor- ten voorkomen, waarvan ten minste vier op >15% van de oppervlakte van het beheertype en beide soortgroepen vertegenwoordigd zijn. Midden: indien vier à vijf kwalificerende soorten voorkomen of indien meer soorten voorkomen, maar niet aan de eisen van klasse Hoog voldaan wordt.<

michiел.wallisdevries@vlinderstichting.nl